

ПРИЛОЖЕНИЕ
НАТУРФИЛОСОФСКИТЕ БЕСЕДИ НА
ПРОФ. Д-Р АСЕН ЗЛАТАРОВ

Емилия Алексиева

През 1932 г. излиза от печат сборник, посветен на 25-годишната „научна, писателска и културно-обществена дейност“ на проф. д-р Асен Златаров. Предвидено е било юбилейно честване, но професорът моли да не се прави. Може би събраните спомени на неговите приятели, близки, колеги, последователи са по-ценни от едно тържество, защото са оставени следи във времето, съхранена е паметта за един от големите интелектуалци на България.

Публикуваните текстове са с амбицията да покажат разностранната дейност на учения, да очертаят личността на обичания университетски преподавател. Впечатление прави ярката статия на Александър Балабанов. Той пише следното: „Помислете за големите учени от ония времена, когато имаше големи учени, ще видите, че те всичките са с целия живот, с цялата вселена и най-голямата им сила идеше от разнообразието, от разностранността на интересите и дарованията. Помислете за естественика, за рисувача, за държавника, за биолога Гюте. Помислете за Кант, помислете за Платона, за древния Аристотел и за новия Аристотел – Лайбниц, за Данте, за всички, които са направили нещо на тоя свят, или за всички, които са казали нещо на тоя свят: те са все такива, за които си мисля днес, когато пиша тия редове за нашия Асен Златаров. И пиша това, защото тъкмо от тая страна най-много и най-зле е атакуван той от тия, които няма да кажат нищо на света“. По-натам Балабанов дава за пример една сатира на Хораций, завършваща така: „... Но срещне ли те някой човек, който е прочел само една книга по някой въпрос или знае само едно нещо на тоя свят – от него ти никога и никак не ще се спасиш“¹

Обедняващият всички материали в сборника момент е подчертаната *енциклопедичност* на проф. д-р Асен Златаров. Той е учен на първо място, общественик с демократични възгледи, привърженик на социалдемократичната идея, човек, излъчващ благородство. Деликатността му не е изключвала строгостта и вискателността към знанията на студентите. Бил е дълбоко уважаван и ценен, а неговото мнение – търсено. Литературните му опити не се отличават с особено качество – той не е писател, но пък точно те допълват творческите му търсения.

Всъщност, ако се замислим, никой от хората, определяни като енциклопедисти, не е еднакво продуктивен във всички сфери, нито създаденото е на едно и също високо ниво по подразбиране. Това е невъзможно. Ето защо се спирам на нещо, което може да се определи като принос на проф. д-р Асен Златаров – неговите натурфилософските беседи, които през 30-те години на ХХ в. събират любопитството на многобройните и ентузиазирани слушатели, пълнещи залите до краен предел.

¹ Балабанов, Ал. Асен-Златаровци. – В дар на Асен Златаров. Юбилеен сборник. С., 1932, с. 43, с. 44.

В едно интервю пред Христо Бръзицов Златаров споделя, че при изнасянето на сказки се хаби много, „изгаря физически“. Това признание не е изненада, защото за да се изнасят беседи, е нужна не само добра подготовка, но и умения на оратор.

И нещо конкретно: говорейки за критиката, той изказва становището, че тя трябва да бъде различна. Не трябва да има пристрастия, а нивото ѝ трябва да бъде много високо. Той дава пример с д-р Кр. Кръстев – главен редактор и създател на сп. „Мисъл“. Ето и думите му: „А критикът трябва да стои над писателя по култура, усет. Критикът е творческа личност, а не книжен червей. Критиките на Кръстева са без душа, за него литературното произведение не е живо нещо, а труп, върху който прави своите изследвания“²

С горчивина, но много точно, Златаров обобщава следната картина в културната история на страната ни. Тя е изпълнена с негативизъм и това е така, защото констатациите му важат и за други области на обществения живот. „Писатели имаме – завършва г. Златаров – и имаме добри с всички видове. Бедата е там, че нашият писател няма приятели. Тия враждуващи по лични причини списания и групи правят само пакост на писателя. Тия групи и техните патрони – с критики похвални или отрицателни, все едно – гнетят дарбите. Те разгонват и читателя от списанията. Какво интересува читателя дертът на Х? Не разбраха ли нашите критикари, че не критиката убеждава, а делото?“³

Това мнение на Златаров е от особено значение, защото посочва важно свое изискване към характера на списанието и то е принципно. Демократичният дух трябва да е водещ. Такова е сп. „Философски преглед“ 1929–1943. На неговите страници Асен Златаров публикува статия „Биология на смъртта“. Още във втората годишнина текстът намира своето място, обогатявайки изданието с текст, който на пръв поглед плаши, но събужда и читателското любопитство. Какви са тезите на учения?

Смъртта „шества върху многообразната картина на живота“. Тя е част от него, другата му страна. Онова, което е сигурно, е неизбежността на края, а животът може да бъде и кратък, и дълъг. Всъщност именно загадъчната тайна на смъртта поражда и религията, и метафизиката. Но процесите, които протичат в човешкото тяло, са обект на биологията.

Началната теза е, че „животът е едно природно явление, подчинено на същите закони, на които са подчинени всички механични, физични и химични процеси в природата. Законите, които изразяват превращенията на веществото и енергията, са валидни и за живите организми“.⁴ Всъщност живият организъм представлява колоидна, каталитична, саморегулираща се машина. Колоидните частици носят в себе си електричество, а в рамките на живата протоплазма протичат процеси на съзидание и разграждане. Ензимите са тези вещества, които се наричат „биокатализатори“.

Интересен момент е разбирането на Златаров, че отделени от тялото органи могат да продължават самостоятелното си съществуване. Натрапва се един пример от

² Бръзицов, Хр. Един час при проф. Златаров. – В дар на Асен Златаров. Юбилеен сборник. С., 1932, с. 343.

³ Пак там, с. 343 – 344.

⁴ Биология на смъртта. – Филос. преглед, II, 1, с. 14.

литературата. Става въпрос за фантастичния роман на Александър Беляев „Главата на професор Доуел“. В него много точно се възпроизвеждат опитите на руския физиолог Кулябко. В този смисъл науката дава идея на твореца, а той ѝ придава много силен морален акцент за отговорността на учения. По-нататък Златаров разглежда ролята на хормоните и витамините за развитието на живия организъм и посочва аномалиите, породени от липсата им.

Една от научните задачи, над която химикът работи, е биохимията на рака (самият той умира от рак на стомаха през 1936 г.). За неконтролируемостта на делене на клетките има причина – външни дразнения (химикали, хормонални отклонения, бактерии). При всички случаи равновесието в организма е нарушено. И нещо, което наистина е много интересно – смъртта е фаталност само за многоклетъчните организми., докато „едноклетъчните организми можем да смятаме за потенциално, наистина, безсмъртни“⁵. Това е така защото при тях процесът на делене е непрекъснат. Смъртта при многоклетъчните организми е постепенен процес, който започва с частичното умирање на тъкани, докато обхваща цялото тяло.

Биохимията обяснява смъртта с факта, че протоплазмата освен с полезното за живота съзидание, създава и вещества, вредни за живота. Въпреки способността на организма да се пречиства тези отрови се натрупват, задържат се в клетките и ги увреждат. Жизнеността им се нарушава и настъпва смъртта.

По-късно Златаров се насочва към проблемите за храненето и връзката му със здравето на човека и прави извод, че отровите се натрупват в тялото чрез храната. Животът би могъл да се удължи, но независимо от това колко трае, все пак смъртта настъпва. А какво става с човешкото съзнание? Златаров обяснява, че то не е обект на биологията, а други науки трябва да дадат своите обяснения.

Проф. Златаров изнася беседи по въпроси на натурфилософията и издава Библиотека „Натурфилософско четиво“, в която излизат доста брошури, посветени на връзката природа – философия. Тези му занимания датират от 20-те години на ХХ в. Той пише на жена си Евдокия: „Аз имам доста работа: приготвявам нумерата за „Натурфилософското четиво“, а и лабораторната работа ми много пречи“. Датата е 30.VII. 1925 г.⁶

Всъщност, натурфилософията възниква още в древността и може би началото ѝ е в учението на Демокрит за атомизма на природата.

Самият Златаров определя целите на Серията „Натурфилософско четиво“. Те могат да се сведат до даване на достъпни знания на неспециалиста по въпросите на философия на природата. Тя синтезира в себе си цялото природознание. Обхватът ѝ е много широк. Това са не само въпросите за строежа на вселената, нейната структура, законите на живата материя и организмите. В основата ѝ са методите на научно изследване, пътищата за достигане на познанието, на истината и заблудата.

⁵ Пак там, с. 21.

⁶ ЦДА, ф. 856 К, оп. 1, а. е. 83.

Златаров издава своите брошури с намерението да популяризира науката сред интелигенцията, да обогати културата на хората, да ги насочи към философски размисъл.

Интересна е беседата „Слънцето и животът“. Тя е изнесена пред слушатели в Университета, където се откриват народните четения. В нея се разглежда строежът на Слънчевата система, Слънцето и динамичните сили, магнитните излъчвания. Защишава се тезата, че за да възникне животът, е нужна светлина.

Въпреки споровете между учените, представители на различните клонове на знанието, натурфилософията насочва вниманието към важни проблеми на живота. Обвинението към нея е, че доста бързо се натрупват знания, градят се хипотези, често непроверени. Многобройни са книгите от Библиотека „Натурфилософско четиво“. В дългия списък се откриват „Айнщайн и световните тайни“, „Из тайните на морето“, „Що е живот и защо е смъртта“, „Делото на Хекеля“, „Проблемата за истината“, „Популярната наука и делото на Бьолше“, „Монистическият възглед за света“, „Вечният възврат“, „Наука и философия“, „Клод Бернар“, „Безсилието на витализма“, „Маркс-Енгелсовият материализъм“, „Проблемата за щастието“. „Космичните лъчи и животът“, „Гибелни блаженства“ и др. Списъкът е дълъг.

Особено голяма е заслугата на Златаров за градените с години „Основи на науката за храненето“. Неговите изследвания имат практическа насоченост. В поредица от лекции ученият разглежда устройството на храносмилателната система, енергетиката на храненето, физиологията на гладуването, ензимивитаминови отрови в храните, болести на храненето, диабет, затлъстяването, храносмилателната секреция, видове храни урологични проблеми и т. н.

Беседата „Гибелни блаженства“ е сред най-интересните и полезни, защото дрогата се разпространява във всички страни, носейки огромни печалби на дилърите и гибел на посягащите към отровата самоубийци.

Златаров е поставил подзаглавие „Раят и пъкълът на еуфористичните отрови“. Това е беседа № 48. Ученият обяснява причините за пристрастяването към тези вещества: нужда от повече енергия за организма; желание да се изпитат неизпитвани усещания; моментно откъсване от тежки житейски проблеми. Обект на изследване са хашишът, морфинът и кокаинът и тяхното въздействие върху организма. Например хашишът изостря паметта, сетивата не са разграничени, а се преливат: цветовете пеят, звуците се оцветяват, миризмите звучат като мелодия. Губи се представа за времето, появява се свръхчувствителност към светлината, тахикардия, болки в главата и ставите. Настроението става минорно. Употребата на хашиш води до халюцинации, бълнуване и лудост; къси кризи на силна възбуда, хронични мании, като тези за преследване преобладават, следва окончателна загуба на разсъдък. По подобен начин Златаров описва морфина и кокаина. В последни случаи се посочва, че употребяващите кокаин също имат халюцинации, които изкривяват предметите: те стават по-малки или по-големи, движат се, танцуват, светят.

В нашето съвремие често стават катастрофи, причинени от млади хора, употребили дрога... Преди много години проф. Асен Златаров ни е показал до какво води употребата на вещества, които сякаш стимулират човека, но всъщност го водят към

гибел. Нещо много интересно. Учените, изследващи тези субстанции нерядко са ги използвали върху себе си, за да могат да опишат точно симптомите.

Разбира се, може много да се пише за натурфилософските беседи на Златаров, но целта ни не е да се задълбочаваме в тяхната конкретика, тъй като имат специфика, която изисква познания от други области на науката. Целта е да се покаже многостранността на Златаров, да допълним образа му на учен и човек.

„Завършвам тези бележки с една негова мисъл: „Дайте идеал на младежта! Идеал не може да бъде ритането на топката, идеал не може да бъде стройното маршируване, идеал не може да бъде прегракналото викане горе и долу! Идеал е идеята за истина, за хубаво, за добро. Към тях да се насочи душата на младежа, да се насочи чрез повика на всичко честно, което крие нашата страна, който ще посочи на страшната безпътица в нашия обществен и най-главно, държавен живот повик, който ще даде насоките за заздравяване стопанските и правни рани, които гнетят и мъчат народа, ще извика за обществена служба тия, които от идеята за жертва и дълг са направили верую на живота си и които ще съумеят и в нашата финансова, и в нашата стопанска, и в нашата образователна система да дадат нови насоки, нови задачи, нови мерки.“(Асен Хаджиолов. „Асен Златаров като учен и натурфилософ“)